the current churchyard and beyond its fence. The individuals had been interred supine with their heads to the W and their arms bent to lie in the abdomen area or straight at the sides. After performing an anthropological examination on the human bones *in situ* from the 28 burials, 17 adults (both female and male) and 11 subadults were identified. Another 56 possible individuals were identified from the bones from disturbed burials. The individuals had been interred with and without grave goods (Figs. 2–7), of which the 16th-century coin (an Alexander denar, child burial 27), metal rings, a small knife, necklace beads, a brooch, and 2 early 16th-century leather belt pouches (burials 13, 14, removed for restoration) should be mentioned. Those finds discovered in the fill layers in the pits and above the old churchyard should also be ascribed to the grave goods.

The investigation unearthed the layer from the second wooden church (1708–1713) and the church that burnt down in 1864 as well as a stone foundation from this second period (Fig. 8). The 0.2–1.5 m thick fill soil, recorded in all of the trenches and formed from the pits dug for the foundation and crypts, attests to the construction stage (1866–1877) of the present church. This fill soil, which contained contemporaneous construction material, was used to level the old hill relief. An underground masonry drainage system with 7 channels was also discovered (Figs. 9–12) and the church's foundation was partially exposed. A total of 439 finds were collected.

Raimonda Nabažaitė

Šv. Jono bažnyčios Klaipėdoje tyrimai

2020 m. rugpjūčio pabaigoje – spalį KU BRIAI vykdė detaliuosius tyrinėjimus iki II Pasaulinio karo Klaipėdoje stovėjusios Šv. Jono bažnyčios vietoje (UK 42597) (Turgaus g. 24). Tyrimai atlikti užsakius Klaipėdos miesto evangelikų liuteronų bažnyčiai ir Kultūros infrastruktūrai, siekiant surinkti daugiau informacijos projektuojant atstatomą bažnyčią bei tolesnei archeologinių tyrimų strategijai. Pirmieji archeologiniai tyrimai vyko 1970–1974 m. (V. Žulkus). Senamiestyje kastos tranšėjos, kurių viena iš atkarpų pateko į Šv. Jono bažnyčios sklypą palei Turgaus gatvę. Aptiktas Šv. Jono bažnyčios Š sienos fragmentas (1,4 m gylyje), skirtingu laikotarpiu datuojami apsidės pamatai bei kapai bažnyčios išorėje. 1994–1995 m. R. Sprainaičio archeologiniais tyrimais (6 plotai, iš viso 205,6 m^2) tikslingai siekta pažinti bažnyčios situaciją. Tyrimų metu skirtingose vietose 0,4–1 m gylyje atidengti bažnyčios pamatai, o išvedant tarp jų ašis – nustatytas bažnyčios dydis (44x25 m), bokšto, apsidžių, kai kurių kontraforsų vietos. Taip pat buvo nustatytas pamatų įgilinimas ir iki 3,3 m storio vietovės kultūrinis sluoksnis. Tyrimų metu išsiaiškinta, kad bažnyčios pamatai įkasti į XVII a. kultūrinį sluoksnį, po kuriuo yra kiek ankstyvesnis XVI a. I pusės užstatymas. 1,15–1,3 m gylyje buvo atidengti 6 apardyti XVIII–XIX a. palaidojimai, surinkta nemažai žmonių kaulų iš suardytų kapų. 2012 m. aktualinant Šv. Jono bažnyčios atstatymo idėją ir siekiant jos vietoje įrengti informacinį stendą bei kertinį akmenį, ištirtas 4 m^2 šurfas iki projektinio 80 cm gylio (R. Nabažaitė), kuriame atidengtas pokario pas-

1 pav. Atidengti bažnyčios pamatai ir struktūriniai elementai: bažnyčios bokšto, sienų pamatai, juose išmūryti 6 kontraforsai, 2 vidaus kolonos, 2 puskolonės, olandiškų plytų pamatėlis bokšto viduje (iki 1854 m.), šildymo sistema (1925 m.), akmenų pamatėlis tarp puskolonių 1, 2, šventoriaus grindinio liekanos, kapų vietos iš V. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 1. Exposed church foundations and structural elements: the church tower and wall foundations, 6 buttresses projecting from them, 2 interior columns, 2 pilasters, the Dutch brick subfloor inside the tower (by 1854), the heating system (1925), the stone subfloor between pilasters 1 and 2, the remains of the churchyard paving, and the grave sites, as seen from the W.

tato pamatas, griuvenų sluoksnis, sietinas su nugriautos bažnyčios niveliavimo darbais. 2018 m. siekiant patikslinti sklypo ribas (J. Sadauskas), ištirtos 3 perkasos ir vienas šurfas (apie 30 m² ploto). Tyrimų metu nustatytas XX a. sluoksnis, 30–80 cm gylyje aptikti Šv. Jono bažnyčios sienų pamatai bei fragmentiškai išlikę altorinės apsidės bei šoninio priestato pamatai.

Iš istorinių duomenų yra žinoma, kad Šv. Jono bažnyčia Turgaus g. 24 vietoje pergyveno dvi istorines raidos fazes, kurias skiria 1854 m. gaisras. 1698–1706 m. ji tyrinėtoje vietoje statyta perkeliant iš kitapus gatvės buvusios Bažnyčių aikštės. Naujos bažnyčios statybai buvo skirti penki Didžiojo turgaus gale buvę sklypai. Atlikus svarbiausius įrengimo darbus, maldos namai pašventinti 1706 m. sausio 18 d., per Prūsijos karaliaus Friedricho I karūnavimo penktųjų metinių šventę. Bažnyčios bokštas užbaigtas tik 1790 m. Šventoriuje apie 60 metų laidoti miesto mirusieji, kapinės uždarytos 1781 m. Didysis 1854 m. gaisras sunaikino ne tik miesto statinius, bet ir šią bažnyčią. Atstatymui panaudoti senos bažnyčios pamatai ir mūro liekanos. 1857 m. rugsėjo 13 d. atstatytoji bažnyčia pašventinta. Kaip ir 1706 m. pašventinimo ceremonija vyko dar visiškai neužbaigus atstatymo darbų. Bokštas, kuriam iškelti iki smailės pritrūko pinigų, išmūrytas tik iš dalies, užbaigtas 1863 m. lapkričio 23 d. Bokšto viršutinė dalis buvo lengva, tarsi ažūrinė – varpinė siekė 75 m aukštį (kai kur nurodoma 76 m). XX a. pradžioje remontuoti bažnyčios fasadai.

2 pav. Pokariu galutinai nugriautos Šv. Jono bažnyčios plytgaliai, skalūninė stogo danga, ženklintos plytelės ir grindų ar sienos fragmentas. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 2. Brickbats, slate roofing, and a floor or wall fragment with tile backside pattern impressions that come from the Church of St John, which was completely demolished after the war.

1925 m. įvestas centrinis šildymas, 1931 m. – elektra. Bažnyčią po II Pasaulinio karo (1945–1947 m.) nugriovus, čia pastatyti menkaverčiai pastatai – parduotuvė, tualetas.

2020 m. tirtas 606 m^2 plotas 1, kuriame atidengti iš viršaus bažnyčios bokšto, sienų pamatai, juose išmūryti kontraforsai (6 vienetai), vidaus kolonos (2 vienetai), puskolonės (2 vienetai), olandiškų plytų pamatėlis bokšto viduje (iki 1854 m.), grindų šildymo sistema (1925 m.), akmenų pamatėlis tarp puskolonių 1, 2, šventoriaus grindinio likučiai, kapų vietos (1 pav.). Surinkti įvairialaikiai XVI–XX a. radiniai, tarp jų ir nugriautos bažnyčios plytos, skalūninės dangos fragmentai, plytelėmis klijuotų grindų ar sienos fragmentas (2 pav.). Taip pat surinkta iki 1854 m. gaisro bažnyčios buvusio čerpinio stogo liekanų (3 pav.), vidaus elementų (4 pav.). Bažnyčios pamatų viršus atidengtas skirtinguose gyliuose: tarp 12 cm iki 1,53 m (H_{abs} 2,57–3,98 m). Labiausiai nukentėjo bokšto pamatų viršus bei šoninė (P) siena. Kai kur išlupti akmenys, kurių vietas žymi kalkių skiedinyje likę kontūrai. Didžioji jų dalis nuardyta žemiau buvusio grindų lygio, pasiekiant viršutinį kapų horizontą, o bažnyčios bokšto ŠV dalyje – net žemiau pirmojo kapų lygio. Tikrasis pamatų aukštis yra 2 m. Atlikus tiek natūrinius, tiek fotogrametrinius matavimus nustatytas skirtingas 1,47–2,7 m bažnyčios pamatų plotis, nevienodi kontraforsų, vidinių kolonų dydžiai, asimetrija tarp bokšto šoninių sienų. Akivaizdus tiesės nuokrypis pastebimas fasadinėje bažnyčios sienoje. Matomi skirtumai rodo pamatų išplatėjimus, neatitinkančius antžeminės sienų dalies (kuri yra prarasta). Bažnyčios šoninės sienos cokolis fiksuotas P sienoje, ties Tomo gatve. Jo lygis (H_{abs} 3,66 m) atitinka išlikusio grindinio viršų. Bažnyčios vidaus lygį žymi įrengtos šildymo sistemos vir-

šus, kuris yra H_{abs} 3,78 m aukštyje (neskaitant neišlikusios dangos). Tyrimais nustatyta, kad statant bažnyčios pamatus buvo naudojami stambūs lauko akmenys, tarpai tarp jų užpildyti smulkesniais (tarp jų ir grindinio) akmenimis, plytgaliais. Pamatuose sveikų plytų išmatavimai – 31x14x9 cm – yra vieno standarto, kuris naudotas 1706 m. bažnyčios statybos fazėje (tikėtina, kad naudotos plytos nuardytos ankstesnės XVI a. II pusės Vokiečių bažnyčios). Bažnyčios griuvenose rasta net kelių skirtingų rūšių ir dydžių plytų (tarp jų ir tuščiavidurių). Jos rodytų, kad po 1854 m. gaisro ar kitų bažnyčios tvarkybos darbų naudota įvairesnių plytų. Atlikus matavimus nustatytas bokšto pamatų dydis iš išorės – 12,7x7,8 m (be kontraforsų), ir iš vidaus – 7,3x4,9 m. Bokšto fasadinės sienos ilgis, iš išorės matuojant ją su kontraforsais, yra 15,9 m; pamatų plotis – 2,3–2,74 m (dominuojantis – 2,4 m). Jų tarpai pripildyti plytų nuoskalų ir rišti biriu kalkių skiediniu. Tirtoje bokšto pamatų apačioje medinis rostverkas nerastas (po jais pasigilinta 80 cm) (ankstesnių tyrimų metu, tik kitoje bokšto pusėje, R. Sprainaitis jo taip pat nerado). Tiriant visiškai atidengti bažnyčios bokšto šoninių sienų kontraforsai (iš viršaus). Kontraforsas 1, esantis arčiau turgaus, yra 2,38x1,9 m dydžio, kontraforsas 2 yra 2,36x182 m dydžio. Bažnyčios bokšto viduje, prie Š sienos, atidengtas neaiškios paskirties pamatėlis, mūrytas iš olandiškų plytų su kalkių skiediniu, sietinas su laikotarpiu iki 1854 m. gaisro (4 pav.).

Bažnyčios fasadinė V siena iš išorės yra 24,82 m ilgio, iš vidaus – 20,3 m. Pamatai 1,47–2,24 m pločio, plačiausia dalis – besijungianti su bokštu. Fasadinės sienos pamatų ašis ne vienoje tiesėje. Bažnyčios viduje prie jos glaudžiasi dvi 1,9x1,4 m ir 1,8x1,32 m dydžio puskolonės. Šonininė (Š) siena (iš Turgaus gatvės) yra 1,9–2,1 m storio, dominuoja 2 m. Dėl veikian-

3 pav. 1854 m. gaisro dėmėje surinktos čerpių nuolaužos iš stovėjusios iki gaisro Šv. Jono bažnyčios. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 3. Fragments, collected in an 1854 fire stain, of the roof tiles from the pre-fire Church of St John

4 pav. Olandiškų plytų pamatėlis bokšto viduje, atvalius 1854 m. gaisro sluoksnį, iš P. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 4. The Dutch brick subfloor inside the tower after the removal of the 1854 fire layer, as seen from the S.

čių elektros kabelių kontraforsai atidengti tik dalinai, tačiau tai nesutrukdė išsiaiškinti jų matmenis. *Kontraforso 1* pamato dydis – 2,6x0,71 m, o už 5,4 m į ŠR nuo jo yra *kontraforsas 2*, kurio pamatai 2,4 m ilgio, 76 cm pločio. Kaip rodo ant šios sienos rasti pokariu įrengti pamatai, 1963 m. statant universalinę

5 pav. XVII(?) a. pastato pamatai. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 5. The foundation of a 17th-century (?) building.

6 pav. XVII(?) a. pastato pamatų rostverkas iš P. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 6. The timber grillage under the 17th-century (?) building foundation, as seen from the S.

parduotuvę Š jos siena statyta ant bažnyčios pamatų. Šoninės (P) sienos pamatai iš Tomo gatvės dalinai sunaikinti, jie 2,1–2,6 m pločio. Jos išorėje fiksuoto *kontraforso 3* ilgis – 1,9 m, plotis – 60 cm. Nuo jo 5,87 m atstumu atidengti *kontraforso 4* pamatai, kurie dalinai sunaikinti šilumos lovio. Atidengtas jo ilgis yra 1,2 m, plotis – 40 cm. Jis gerokai siauresnis nei prieš tai aprašytieji. Atkreiptinas dėmesys, kad atstumas tarp P ir Š sienos kontraforsų skiriasi. Paminėtina, kad pamatų vidinėje pusėje buvo atidengtas švininis vandens vamzdis, remontuota pamatų dalis. Šioje vietoje rišamoji medžiaga skiriasi: vietoj kalkių skiedinio naudotas cementas, o plytos yra būdingos XX a. laikotarpiui – 25x12x? cm. Kitoje pamato pusėje fiksuotas cokolis su identiškomis plytomis ir 8 cm pločio nuglaistyta pamato dalimi. Tai vienintelė pamatuose fiksuota vieta, žyminti aiškią cokolio pradžią (H_{abs} 3,66 m lygyje). Tyrimų metu atidengtos dvi vidinės kolonos. *Kolonos 1* pamatai yra 2,58x2,51 m dydžio, ji priklauso bažnyčios kairiajai navai. Jos viršuje išlikusi plytų eilė (H_{abs} 3,70 m). Plytos tokio pat dydžio kaip didžiosios plytos (32x15x9 cm). 6 m į P pusę nuo jos, dešiniojoje navoje, atidengti *kolonos 2* pamatai, kurie nuardyti iki kapų viršaus (H_{abs} 3,17 m). Kolonos 2 pamatai 2,19x1,7 m dydžio – šiek tiek mažesni už pirmosios. Abi

kolonos nuo šoninių sienų įrengtos 4,85 m atstumu. Bažnyčios viduje, apie 3 m nuo bažnyčios bokšto sienos vidurio atidengtas akmenų klojinys (2,13x1,25 m) (H_{abs} 3,15 m). Akmenų dydžiai primena grindinį, tačiau jie rišti kalkių skiediniu. Kokia jų paskirtis, kol kas neaišku.

Grindinio fragmentas atidengtas tik vienoje vietoje arčiau Tomo gatvės, 50–60 cm gylyje

7 pav. Apardytas kapas 10 šalia 1925 m. bažnyčios šildymo sistemos iš ŠV. R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 7. Disturbed burial 10 beside the church's 1925 heating system, as seen from the NW.

8 pav. Šildymo sistema (1925) iš viršaus (R). R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 8. The 1925 heating system, as seen from above (from the E).

(H_{abs} 3,60–3,74 m). Iš lauko ir skaldytų akmenų sudarytas fragmentas dengia šventoriaus viršų. Fiksuoti 9 kapai, rasti tiek šventoriuje, tiek bažnyčios viduje. Mirusieji laidoti aukštielninki, galvomis atgręžti į altoriaus pusę, kapai šventoriuje yra 0,78–1,2 m gylyje; jų viršutinis lygmuo yra aukščiau nei tikėtasi. Dėl pokariu vykusių destrukcinių procesų didžioji dalis jų apardyti (kapai 7, 12–14). Kapų 8, 9, 11, 15 pasiektas tik viršus. Kapai nepreparuoti, uždengti geotekstile ir pažymėtais žemių maišais, paliekant kompleksiniams tyrimams, kurie numatyti 2021 m.

Be bažnyčios statinio, rasti XVII (?) a. pastato pamatai, kurių apačia tvirtinta rostverku (5, 6 pav.). Po jais gilinantis fiksuoti smėlio, griuvenų ir odų atraižų sluoksniai, supilti kaip hidroizoliacija ant senojo miesto salos paviršiaus. Bendras kultūrinis sluoksnis tirtoje giliausioje vietoje yra 3,15 m storio. Iš tyrime rastų radinių dokumentuota 811, jie perduoti MLIM. Rastas monetas identifikavo E. Remecas, suardytų kaulų antropologiją atliko R. Brindzaitė, architektūrinius fotogrametrinius matavimus vykdė UAB „Gistama".

Atskirai paminėtina bažnyčios viduje, žemiau grindų lygio kairinėje ir dešininėje navose buvusių grindų lygyje įrengta šildymo sistema (H_{abs} 3,78 m jos tikrasis viršus) (7, 8 pav.). Dešinėje ji beveik visai sunaikinta, išlikusi tik kairioji pusė. Ją sudaro cilindro formos padas (1,86x1,62 m), kurio išlikusios 3–5 plytų eilės, atrama viduryje ir šilumos kanalas. Šilumos kanalas yra 1,19 m pločio ir 47 cm aukščio (iš išorės), 43 cm iš vidaus. Šilumos kanalo vidaus plotis 1,02 m, jo sienutės mūrytos iš silikatinių 25x12x6 cm dydžio plytų. Jų matmenys tokie patys kaip cilindrinio pado plytų, tik pastarosios yra raudono molio. Šilumos kanalo sienos iš abiejų pusių sutvirtintos mūrinėmis 1x0,53x 0,48 m atramomis (3 vienetai). Sprendžiant iš kanalo viduje rastų grotelių, tai buvo ortakiai šilumos srautui judėti jie turėjo būti virš šilumos kanalo. Sistemą įrengiant naudotos ugniai atsparios plytos. Istoriškai šildymo sistemos atnaujinimas dokumentuotas 1925 m. Ją įrengiant buvo pažeisti žemiau esantys mirusiųjų skeletai, kurių kaulų aptikta ir surinkta tyrinėjimų aplinkoje.

The Investigation of the Church of St John in Klaipėda

In 2020, KU BRIAI conducted an excavation at the place (Turgaus St. 24) where the Church of St John stood in Klaipėda up until the Second World War. The investigation's purpose was to collect more of the information needed for the project to rebuild the church. During the 2020 investigation, area 1 (606 m²) was excavated down to the top of the foundation, revealing the foundations of the church's tower and walls, 6 buttresses projecting from them, 2 interior columns, 2 pilasters, the foundation of a masonry addition beside the tower's N wall (until the 1854 fire), the Dutch brick subfloor inside the tower (by 1854) (Fig. 1), the floor heating system (1925) (Figs. 7–8), the stone subfloor between the columns, the remains of the churchyard paving, and 9 burial sites. Various 16th–20th-century finds, including from the demolished church, were collected (Fig. 2). The investigation identified a 3.15 m thick cultural layer and the church's 17th-century building foundation, which had been built on timber grillage (Figs. 5–6). The investigation was halted at the surface of the church building's foundation and the tops of the burials, leaving them for a more complex investigation.